

ONTOLOGIJSKI STATUS PREDMETA SOCIOLOGIJE

OZREN ŽUNEC

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

U radu se razmatra određenje predmeta sociologije u primitivnoj sociologiji, naime, kod osnivača ove znanosti — Augustea Comtea. Predmet sociologije pokazuje se prije kao metodologijska konstrukcija same sociologije nego kao biće mišljeno u svojoj vlastitoj posebnosti i određenosti. U zaključku se nastoje sagledati konzekvence ovog prvog postava sociologije spram društva na svu potonju povijest ove znanosti.

So merkwürdig es ist, wenn einem Volke z.B. die Wissenschaft seines Staatsrechts, wenn ihm seine Gesinnungen, seine sittlichen Gewohnheiten und Tugenden unbrauchbar geworden sind so merkwürdig ist es wenigstens, wenn ein Volk seine Metaphysik verliert, wenn der mit seinem reinen Wesen sich beschäftigende Geist kein wirkliches Dasein mehr in demselben hat.

Hegel: Logik

Prije i bitnije nego opisom i popisom svojih rezultata, svaka posebna znanost određena je 1) sadržajem, svojim predmetom, njegovim ontičkim i ontologijskim statusom, tj. isječnim udjelom u sveukupnosti bića i načinom bitka predmeta, 2) formom, svojom metodom, njenim epistemološkim i gnozeološkim statusom, tj. položajem u sustavu znanosti i određenjem spram biti znanosti i znanja, te 3) povijesnim porijeklom svog predmeta i svoje metode. I fundiranje i kritika posebne znanosti prvenstveno se kreću oko ove tri točke koje su i uzajamno zavisne (predmet nalaže metodu i obratno, a oboje postaje i razvija se unutar genealogije znanosti i njihova povijesnog sustava).

Primitivna povijest sociologije kao empirijske i pozitivne, ujedno egzaktne i kritičke znanosti o društvu, odigrala se kao odvajanje od filozofije.

Kako se razgraničenje sociologije i filozofije, već i s obzirom na mjerodavno usmjerenje duha cijelog XIX. stoljeća na problem izgradnje empirijskih i pozitivnih znanosti, zbiva prvenstveno kao spor oko metode, povijest sociologije bit će obilježena zapostavljanjem određenja predmeta i njegovim najprostim pretpostavljanjem. Najbolja ilustracija usredištenja rane — a onda

i ukupne — sociologije na znanstvenopovijesni problem metode jest Comteov »osnovni veliki zakon«¹ o napredovanju ljudskih shvaćanja, spoznaja, inteligencije ili duha od teološkog preko metafizičkog do pozitivnog stadija. Prema ovom zakonu, koji je ujedno opravdanje, zasnivanje i oblikovanje »pozitivne filozofije« a to znači sociologije kao »finalne znanosti«², »ljudski duh, po svojoj prirodi, upotrebljava redom (...) tri metode filozofiranja čiji se karakteri bitno razlikuju a čak su u osnovi i suprotni: najprije teološku metodu, zatim metafizičku i najzad pozitivnu«³. Ovo izričito svođenje povijesti duha na povijest metode bit će potkrijepljeno nazorom o postupnom preovladavanju problema metode kroz spomenuta tri stadija. Dok u teološkom stadiju »ljudski duh, usmjeravajući prvenstveno svoja istraživanja ka unutrašnjoj prirodi bića, početnim i krajnjim uzrocima svih posljedica«⁴, biva određen prvenstveno predmetom te stoga, budući da se radi o fenomenima koji su »proizvod direktnog i neprekidnog djelovanja natprirodnih sila (...) čija samovoljna intervencija objašnjava sve prividne anomalije svemira«⁵, čak i svoje ime dobiva prema svom »natprirodnom«, božanskom predmetu, dotle će pozitivni stadij, u kome »ljudski duh, uviđajući nemogućnost da stekne apsolutne pojmove, odustaje da traži porijeklo i svrhu svemira i da otkrije, dobro kombiniranom primjenom rezoniranja i promatranja, njihove stalne zakone«⁶, ne samo svojim imenom nego i opisom ovog »utvrđenog i definitivnog«⁷ stanja duha biti u pravom smislu epoha supremacije metode nad predmetom.

Prvi rezultat primitivne, dakle trenutne pa stoga i trajne povijesti sociologije jest da sociologija svoje povijesno određenje nalazi u metodskom razgraničenju spram povijesti duha i znanja. Predmet sociologije na njenom je iskonu, pa onda i za svu kasniju povijest ostao mjerodavno neodređen; on je u najboljem slučaju konstrukcija koja proizlazi iz metode.

Neodređenost predmeta ne znači i bespredmetnost sociologije: štoviše, neodređenost je pretpostavka njene univerzalnosti. Ova univerzalnost nije, međutim, polučena nekim što je moguće širim, dakle univerzalnim ali ipak: određenjem predmeta, nego je isključivi posljedak i derivat metodskog određenja. I opet će Comteov opis »osnovnog velikog zakona« najbolje pokazati ovisnost predmetne neodređenosti sociologije o povijesti metode. Duh, naime, u svakom od svojih stadija nastoji objašnjenje raznolikih fenomena polučiti iz što manje »općih fakata«⁸, pa se tako na kraju teološkog stadija kao ovaj »opći fakt« pojavljuje »božanska sila jednog jedinog bića«, dok se »posljednja riječ metafizičkog sistema sastoji u tome da se shvati, umjesto različitih posebnih entiteta, jedan jedini veliki opći entitet, **priroda**, posmatrana kao jedini izvor svih fenomena«⁹. Pozitivni sistem duha i znanja postići će svoje »savršenstvo« kada bude »u stanju da predstavi sve razne fenomene,

¹ Auguste Comte, u: Fiamengo, A. (1966): *Saint-Simon i Auguste Comte*. Zagreb: Matica Hrvatska. — Str. 239.

² Isto, 282.

³ Isto, 239.

⁴ Isto.

⁵ Isto, 240.

⁶ Isto.

⁷ Isto, 239.

⁸ Isto, 240.

⁹⁻¹⁰ Isto.

koji se mogu zapaziti kao posebni slučajevi jednog jedinog općeg fakta, kao što je, na primjer, gravitacija¹⁰ Supsumcija svih »fenomena« pod jedan »fakt« ideal¹¹ je pozitivne znanstvene metode; s obzirom na metodska ništavnost »fenomena« i njegovu bitnu spoznajnu irelevantnost, znanost koja nastaje bit će univerzalna a njen zapravo predmet »opći fakt«, te stoga sociologija neće, barem u intenciji, biti posebna znanost, nego pozitivnom metodom spram svih predmeta ravnodušnom postala **mathesis universalis** i znanost totaliteta. Budući da se radi o idealu, a ne i o postignutom stanju, za povijest sociologije bit će karakteristično stalno neodređivanje predmeta.

Nadalje, od predsokratika preko Aristotela do Hegela filozofija sebe razumije najopćenitije kao teoriju.

Primitivna sociologija za koju smo kazali da povijesno i sistematski nastaje kroz razgraničenje spram filozofije, a koje razgraničenje da se zbiva pomoću »sociologije filozofije«, naime pretumačenjem filozofije u sociologiju i znanost uopće, napast će prvenstveno teorijski značaj filozofije i duha.

Krilatica pozitivne filozofije kojom je inauguriran rasap teoretičkog glasi: »Znanje radi predviđanja, predviđanje radi moći ili činjenja«¹². Svo znanje dobiva sada izvanjsku svrhu koja je prvotno u spoznavanju budućeg, a ovome pak je svrha moć činjenja: svo znanje postaje sada pozitivno moguće pod pretpostavkom svoje zbiljnosti u društvenoj praksi. Temeljna crta značaja sociologije jest dakle njeno ozbiljenje, postajanje pozitivnom u društvu koje tim ozbiljenjem dolazi do svog povijesnog ispunjenja: »Pozitivna će filozofija politički primijenjena nužno voditi čovječanstvo socijalnom sistemu koji najbolje odgovara njegovoj prirodi i koji će po homogenosti, po širini i stabilnosti daleko nadmašiti sve što je prošlost ikada mogla pružiti.«¹³.

Iz krilatice je vidljivo da primarni interes pozitivne filozofije nije u kritici spoznaje koja bi granicu pozitivnog znanja stavila na razmeđu onog znanosti nedostupnog, »unutrašnje prirode bića«, odnosno onog »nadiskustvenog«, nego u ozbiljenju znanja kroz moć činjenja i činjenje. Ono pozitivno pozitivne filozofije nije u naučnokritičkom odabiru predmeta, nego u nastojanju da samo znanje postane pozitivno, naime djelatno, i to ne u vlastitoj i sebi pripadnoj djelatnosti, kako je slučaj u onom teoretičkom, nego kroz moć činjenja i društveno činjenje. Pozitivna filozofija ne napada i ne rastvara »teologičnost« i »metafizičnost«, dakle nepozitivnost s obzirom na predmet, tradirane filozofije, nego samu filozofiju, njenu navodnu nezbiljnost, nepozitivnost i nedjelatnost. Drugim riječima: pozitivna filozofija hoće da zbiljnost i djelatnost (*ενεργεια*) znanja bude ne u samom znanju (teorija) nego u moćnom činjenju (praksa). Kritika »teologičnosti« i »metafizičnosti« je bitno drugačija i izvedena, jer znanje apsoluta, onoga od svega odijeljenoga, nije moguće kao pozitivno, društveno moćno činjenje.

Iz krilatice se razumije i razlog zašto pozitivna filozofija biva izjednačena upravo sa sociologijom: nastojanje oko pozitivnog znanja je nastojanje oko ispostavljanja pozitivnog, moćno i činidbeno zbiljskog i djelatnog znanja; kako je činjenje (praksa) moguće samo u društvu, onda će pozitivno

¹¹ Usp. isto: »... Savršenstvo pozitivnog sistema, kojemu on neprestano teži, mada je vrlo vjerovatno da ga ne može nikada dostići...«.

¹² Isto, 249; usp. isto 116.

¹³ Isto, 297.

znanje u potrazi za svojim pozitivitetom biti prinuđeno odabrati društvo kao mjesto svog ozbiljenja te će se morati pojaviti upravo u liku sociologije. Društvo, dakle, nije predmet sociologije u smislu objekta i predmeta znanosti, nego je društvo zbilja i pozitivnost pozitivne filozofije, tj. sociologije. Pozitivna filozofija je sociologija jer je društvo njen pozitivitet, njena zbilja. Društvo je pozitivno samo utoliko što je ono pozitivitet sociologije, a ne zato što je npr. iskustveno »dani« »fakt«. Time se još jednom objašnjava zašto je sociologija bez svog predmeta u klasičnom i svakom smislu, odnosno zašto je on početno ostao neodređen.

Ako metodu shvatimo kao postupak i način postizanja cilja, a cilj sociologije kao pozitivnost, naime, činidbenu moć predviđajuće znajućeg znanja, onda se metoda mora sastojati od postupaka, načina i sredstava postajanja sociologije zbiljskom, tj. društveno djelatnom; metoda sociologije načelno je isto što i metoda društvene mijene. Ova praktična, glavna ambicija sociologije, posljedica je njene intendirane pozitivnosti, a ne potrebe za npr. »boljim društvom« ili »ostvarenjem pravednosti«.

Obično se smatra da je sociologija proizašla iz društvene krize izazvane raspadom ustroja »feudalnog« a kasnije i »građanskog« društva. Comte će doista i smatrati da je »prva potreba našeg vremena« »rješenje« »osnovne krize suvremenog društva«¹⁴, ali će tu krizu vidjeti prvenstveno kao krizu znanja i znanosti, odnosno, smatrati da društvena kriza nije samostojna i iz, primjerice, političkih, moralnih ili gospodarskih uzroka razumljiva pojava, nego da ona »proizlazi u posljednjoj analizi osobito iz intelektualne anarhije«¹⁵ jer »ideje vladaju svijetom« i jer »sav društveni mehanizam počiva u krajnjoj liniji na mišljenjima«¹⁶.

Sociologija, dakle, u svom primitivnom obliku doista jest kritička znanost društva, ali tako da je prvenstveni predmet njene kritike znanje, odnosno znanost, »ideje« ili »mišljenja«, a kritika društva tek njena sekundarna zadaća. Preciznije kazano, kritika društva, premda izvedena i drugotna, sastavni je i odlučni dio kritike znanosti i to obzirom na glavni sadržaj kritike znanosti, naime na okolnost da znanost ima postati pozitivnom: dovršenje kritike znanosti jest njen pozitivitet, a on je moguć samo u društvu. Društvo je kritikom polučeni pozitivitet znanosti.

Comte razumije i gradi sociologiju kao bitno novovjekovnu i obezboženu, demitiziranu znanost. Naziv »socijalna fizika« pokazuje koliko Comte nastoji oko (ne samo metodologijskog) približavanja znanosti o ljudskim stvarima uzoru koji je fizika: čovjek i njegovo mjesto u svijetu, »društvo«, ispražnjeni su od svega teološkog i metafizičkog kao i priroda. Zato će se sociologija, ugledajući se na fiziku, metodologijski »najfizikalnije« odrediti ne egzaktnošću, nego koncentriranjem na istraživanje zakona i potpunim odustajanjem od spoznaje uzroka¹⁷. Drugi moment prijetvorbe znanosti iz teoretičke u praktičko-poietičku podijelit će Comte također s fizikom. Naime, kako raste obez-

¹⁴ Isto, 255.

¹⁵ Isto. — Usp. isto, 247: »Velika politička i moralna kriza sadašnjeg društva potječe u suštini od intelektualne anarhije.«

¹⁶ Isto, 247.

¹⁷ »Osnovni (je) karakter pozitivne filozofije da posmatra sve fenomene kao potčinjene nepromjenjivim prirodnim zakonima čije tačno otkrivanje i svođenje na najmanji mogući broj jest cilj svih naših napora, smatrajući kao apsolutno nedokučivo i besmisleno za nas istraživanje onoga što se zove uzrocima, bilo primarnim bilo finalnim.« (Isto, 244)

boženje znanosti i svijeta, tako ujedno jačaju nazor i činjenica da se ljudski svijet, mada bitno sagledan u analogiji s prirodom pa zato i kao mogući »predmet« »socijalne fizike«, konstruira kao postepeno napredujuće oslobađanje čovjeka od prirode i prirodnosti i to kroz znanost, tehniku, industrijsku produkciju, razvijanje i zadovoljavanje ne samo prirodnih, nego i samim oslobađanjem od prirode stvorenih i postalih nad-prirodnih potreba itd. Obezboženje svijeta povlači za sobom činjenicu da svijet, a poglavito priroda, postaje nešto »izvanjsko« i »objektivno«. Deteoretizacija znanosti počiva podjednako na oba momenta; teorija je destruirana zajedno s protjerivanjem svih teoloških i metafizičkih preostataka, a pozitivna zadaća znanosti ustanovljuje se u okružju ljudske nad-prirodnosti. Društvo je mjesto generiranja i događanja čovjekovog oslobađanja od prirode produkcijom, te svo zbivanje ljudskih moći biva podvrgnuto tom oslobađanju i postajanju čovjeka prirodnim, dakle slobodnim od svega teološkog i metafizičkog te nad-prirodnim, ili »ljudskim« u pravom novovjekovnom smislu.

S obzirom na »ono središnje« modernog društva, tj. produkciju, neće biti moguće govoriti o društvu kao supstanciji, već prije o društvu kao procesu. Ovaj pomak obilježit će potonju sociologiju, ali će već Comte razlikujući »dvi je glavne nauke«, »socijalnu statiku« i »socijalnu dinamiku«, kojima, respektivno, odgovaraju pojmovi reda i progres¹⁸, određujući čovjeka kao biće progresa, a razlikujući sociologiju od biologije upravo »osnovnom idejom kontinuiranog progresa ili još bolje postepenog razvitka čovječanstva«¹⁹, dati prednost dinamici koja sociologiji daje »njen najupadljiviji filozofski karakter«²⁰ i shvaćanju društva kao procesa.

Supripadnost životinjskog i ljudskog društva u onom opće-fizikalnom omogućuje komparativnu metodu, a njenim ograničenjem bit će njihova razlika koja je u tome da »socijalno stanje životinja (...) pokazuje u suštini (...) samo neprimjetne varijacije«²¹, pa ga statistička istraživanja mogu adekvatno spoznati i prikazati, dok je ljudsko društvo, naprotiv, ponajprije dinamička pojava. O ljudskom društvu može se govoriti samo kao o »kontinuiranom progresu ljudskog društva«²², »socijalnom napretku«, »socijalnoj evoluciji« ili jednostavno: o »našoj osnovnoj evoluciji«, »ljudskom progresu«²³ i i »totalnom razvitku«²⁴ »do beskrajnog i uvijek sve višeg stepena«²⁵.

Na razlici životinjske statičnosti i ljudske dinamičnosti konstituirat će narav čovjeka sebe samu kao svoj vlastiti proces, kao progres vlastitog, naravnog, napredujućeg procesa. Čovjek je stoga **životinja koja progredira** a društvo događanje ovog progresa. Ovo potonje vidljivo je i u tome što »historijska metoda«, istraživanje i opis progresa, u »praktičnom aspektu« »nadmorno« »razvija socijalni osjećaj«²⁶, odnosno, konstruira društvo. Društvo je pozitivitet progresa i kao takvo pozitivitet »cjeline naše naravi«.

¹⁸ Isto, 263.

¹⁹ Isto, 264.

²⁰ Isto. — Usp. isto, 268: »Dinamička posmatranja« treba da konstituiraju, poglavito u naše dane, glavni i direktni sadržaj nauke.«

²¹ Isto, 268s.

²² Isto, 269.

²³ Isto, 274.

²⁴ Isto, 269.

²⁵ Isto, 274.

²⁶ Isto, 270.

Kako je ovaj »fundamentalni progres« sam sebi svrha, moglo bi se učiniti da je čitav njegov rad i sve njegovo događanje pogonjenje njega samoga, pogonjenje koje je bitno bez ikakvog sadržaja i bez ikakvog rezultata osim samog pogonjenja. Progres, doduše, u svom samopogonjenju sva bića vidi kao ograničena i bez prava koje bi se moglo oduprijeti njegovoj sili razvoja do »beskrajnog i uvijek sve višeg stupnja«, te je sam progres, iako proces i tijek, u pravom smislu jedno jedino »biće«, čak »bitak« sam, te u tome, u svom pozitivnom obliku, društvu koje progredira predstavlja ekvivalent i nadomjestak teološkog boga i metafizičke prirode kao entiteta, a svi ostali »fenomeni« daju se, prema pozitivnoj metodi, objasniti iz njega kao njegovi posebni i ograničeni slučajevi²⁷. Međutim, progres nije bez sadržaja i bez svrhe. Društveno događanje progressa koje otkriva tek »pozitivna filozofija« na kraju povijesti duha koji počinje teološko-metafizičkim a završava pozitivnim stadijem, može se do kraja razumjeti samo ako se »u prvi plan postavi intelektualna evolucija kao neophodan premoćni princip cjeline evolucije ljudskog društva« i njegovog »općeg pokreta« te na taj način ispita »temeljna koncepcija dinamike«²⁸. Unutrašnji sadržaj ove evolucije neće Comte izreći bez patetike: »Dakle, pravi naučni princip jedne takve teorije čini mi se da je potpuno u velikom filozofskom zakonu koji sam otkrio 1822, u konstantnom i neophodnom nizu tri opća stanja: primitivnom teološkom, prelaznom metafizičkom i konačnom pozitivnom«²⁹

Ovim se stavom zatvara prvi krug »pozitivne filozofije«. Potekla iz uvida u napredovanje duha, sociologija kao pozitivna znanost otkriva da je društvo pozitivitet progressa koji je nju omogućio te tako sociologija zapravo otkriva i dokazuje samu sebe.

Sociologija kao znanost društva, svog pozitiviteta, jest znanost sebe same i svog porijekla. Za zgodu čovjeka ovaj sociologijski »ontološki dokaz« društva postaje odlučan. Čovjek kao životinja koja progredira postaje sada biće koje je u eminentnom smislu pozitivno biće, a kako se njegov pozitivitet sastoji u ozbiljenju progressa, onda sva povijest mora razumjeti kao postajanje čovjeka pozitivnim: čovjek prije svoje pozitivne, društvene egzistencije u pravom smislu nije ni postojao. Bog i priroda kao počela prethodnih stadija to bjelodano pokazuju: budući da je čovjek jedino biće koje može biti pozitivno, što je sagledano iz fizikalne nivelacije i progressa kao ljudske naravi, u epohama svog nepoziviteta, teološkom i metafizičkom stadiju, situira on pomišljeni pozitivitet u »nadprirodne« i »apstraktne sile«, da bi tek u epohi pozitivne filozofije vidio zapravo, čitavoj povijesti imanentno prisutni i polagano vidljivim i znatljivim postajući »opći fakt« — društvo.

Kao životinja koja progredira, čovjek je društvena životinja jer je društvo pozitivitet progressa. Kako je sociologija zapravo sebeznanje tog progressa, a društvo, kako je već pokazano, jest pozitivnost sociologije, čovjek kao pozitivno biće ujedno je sociološko (a ne samo socijalno) biće i u tome je sada čovjekova zgoda. Sada se pokazuje da svim znanostima svojstveno izjednačenje subjekta i objekta u sociologiji dobiva posebno i bitno drugači-

²⁷ Usp. isto, 261: »Ta se filozofija (sc. pozitivna, Ž.) onda principijelno razlikuje od teološko-metafizičke filozofije po konstantnoj i neodoljivoj tendenciji da svim pojmovima koji su u početku bili nužno apsolutni povrati, naprotiv, nužno relativni karakter.«

²⁸ Isto, 277.

²⁹ Isto, 277s.

je značenje jer društvo, kao pozitivnost sociologije i kao događanje progressa koji je u stvari progres ljudske naravi, nije drugo do čovjek, pa se prema tome izjednačenje čovjeka i društva dovršava u sociologiji. Sociologija je tako jedini način čovjekova bivanja, njegova nova zgoda kao sociološkog bića.

Sociologiji je predmet neodređen zato što je ona, kao sebe-sama-znanje progressa, sebeznanje svega što jest: »socijalna fizika« nije specijalna, regionalna fizika, nego je završna i univerzalna fundamentalna znanost »prema kojoj (...) sve druge treba da budu promatarane samo kao neophodni prethodni stupnjevi«.³⁰ Sociologija tako dolazi na mjesto starih teologija i metafizika, a takav ishod zasnovan je povijesnim postankom pozitivne filozofije i zapravo je, do sada već dostatno dokumentirani cilj svih Comteovih nastojanja. Kako je sociologija primarno sociologija znanja sociologije, ili, još preciznije, znanje znanja i njegovog postanka, dogodit će se sa sociologijom da usuprot svim deklaracijama postane nova teologija.

Uvođenje »dinamičkih istraživanja«, dakle, nije opravdano progredirajućim društvom kao predmetom sociologije, nego uvidom sociologije u vlastiti razvitak; socijalni je progres zapravo nastajanje i progres sociologije. Kako pozitivno znanje iz »zakona tri stadija« uviđa da »istinska socijalna nauka može biti samo moderna institucija, i čak sasvim nedavnog porijekla«³¹, jasno je da sva istraživanja društva imaju za cilj dokazati da zapravo svrha i »stvarna ideja progressa, parcijalnog ili totalnog, pripada isključivo i nužno pozitivnoj filozofiji« koja jedina može »razotkriti pravu prirodu socijalnog progressa, to jest ocrtati konačni cilj«³², a on je upravo sama pozitivna filozofija ili sociologija kojoj sve ostalo, čak i samu nju porađajući socijalni progres, ima biti »potčinjeno«.

Sociologija kao znanost društva ima u njemu svoj pozitivitet, ali to ne znači samo to da se društvo u svojoj statici ima urediti prema uvidima znanosti; budući da je društvo ponajprije »socijalni progres«, a on počinje već od bića »najniže« fizike, onda se ovo društveno događanje progressa mora vidjeti kao općefizikalno, dakle kao kozmičko događanje, odnosno kao kozmički progres. Pozitivitet je povijesna tvorba, stoga će pozitivitet sociologije biti sve njeno nastajanje, dakle povijest cijelog kozmičkog događanja. Comte će stoga iz ovog najšireg, kozmičkog horizonta postanka sociologije, »tamo gdje historijski aspekt spontano sadrži bitnu i kontinuiranu nadmoć«³³, uporno zagovarati »duh cjeline«, »opću filozofiju«, »superiornu općost«³⁴ i »pravu univerzalnost«³⁵ i prosvjedovati protiv »jednodušne odvratnosti naših učenjaka prema svim vrstama generalizacije« i protiv njihove »izrazite naklonosti, pogrešno sistematizirane, za sve uže specijalizacije«³⁶ te uvijek iznova pokazivati da se kod progressa »uzima u obzir u biti cjelina čovječanstva«³⁷ i da se njegov izraz mora osjetiti i u »kozmpolitskom karakteru moderne nauke«³⁸.

³⁰ Isto, 293.

³¹ Isto, 258.

³² Isto.

³³ Isto, 293.

³⁴ Isto, 292 i 293.

³⁵ Isto, 296.

³⁶ Isto, 256.

³⁷ Isto, 266.

³⁸ Isto, 288s.

Dinamika društva nije kretanje i događanje jednog određenog bića ili regije bića, nego je postajanje svega što uopće jest; kako je sociologija jedina pozitivna znanost — a jedina je jer uključuje sve ostalo kroz vlastito nastajanje

— onda je ona, znanost bića koje pozitivno jest, znanost onoga što jest a jest ono pozitivno, što je postalo progresom i što jest progres. Preciznije još: pozitivan je progres sâm. Iz ove »pozitivne ontologije« potječe glavni sociološki stav o nuždi istraživanja statike, ali i o neusporedivoj bitnosti i važnosti dinamike. »Nužna egzistencija socioloških zakona u najtežem i najnesigurnijem slučaju, tj. statičkom stanju« tek je nešto prijelazno, a temelji se na »nužnosti mnogo znatnijoj i, dakle, manje spornijoj dinamičkih zakona u pravom smislu riječi«³⁹.

Prosječnoj će predstavi pozitivizma biti strana ne samo ovako interpretirana »ontologija« koja ono statičko vidi kao nepozitivno, a ono dinamičko kao jedinu zbilju i ono što jedino u pravom smislu jest, nego i sama pomisao na »ontologiju« unutar pozitivizma. Pozitivizam se čini upravo kao svakoj ontologiji, pitanju o načinu »bitka« bića, stran i pače suprotan; on kao da pretpostavlja nekako već unaprijed indiskutabilno shvaćanje »bitka« bića. Comteova »pozitivna filozofija« ne samo da »ima« vlastitu ontologiju, nego da pače i ontogoniju koja je ujedno i sociogonija i sociologogonija te naposljetku i kozmogonija u vidu sociokozmogonije.

Kontinuirani kosmički progres od naprostog anorgansko fizičkog do pozitivnog stadija društva jest napredovanje koje se zbiva prema cilju koji je unaprijed određen »cjelinom naše naravi«, tj. progresom, odnosno samim sobom, i u kojem su svi stadiji — kao relativni — određeni samim ciljem. Povijest, koja je bitno »cjelina evolucije ljudskog društva«, bit će dijalektika materijalnog i duhovnog, animalnog i ljudskog, jedna »spontana (...) bitna harmonija između naših realnih znanja i naših stvarnih potreba«⁴⁰. U tom polaganom nastajanju jedno će uvijek biti sačuvano, premda u teološkom i metafizičkom stadiju nepoznato, a to je »nužni pravac cjeline ljudskog kretanja, u isto vrijeme individualnog i socijalnog« koji, »naučno determiniran«, ostaje »da obilježava još opći tok« i to zato »da bi konstituirao sociologiju«⁴¹. Ovo unaprijed — u dijalektici »znanja i potreba« — nepoznato progrediranje dolazi u pozitivnom stadiju do svog ispunjenja i samosvijesti. Zbivanje »cjeline naše naravi« postalo je u pozitivnom stadiju od sebe sama stvoreno znanje sebe samoga.

Čovjekova narav, progres, ono pozitivno, društvo, sociologija, samo su različita imena za — pozitivnom filozofijom polučeni — novi teološko-metafizički apsolut, pozitivističko »ens realissimum atque absolutissimum«. Pozitivizam samo počinje s relativiziranjem svega u ime dinamike progressa, ali je njegovo konačno postignuće preokret u ono apsolutno, jer je »istinski pozitivitet osobito u zamjenjivanju relativnog apsolutnim«⁴². Dinamika koja spoznaje kretanje i progres također će doći do svog preokreta u ono metafizičko, određeno apsolutnim, nepromjenjivim i vječnim jestanjem: ideja progre-

³⁹ Isto, 265.

⁴⁰ Isto, 294.

⁴¹ Isto, 296.

⁴² Isto, 303.

sa nosi sobom, zapaža Comte, odvoji li se historija od postojanosti, opasnost od posvemašnje relativnosti svega, opasnost od posvemašnje anarhije i raspada svakog reda, pa onda i spoznaje i moralnosti; ali ta »intelektualna i moralna opasnost prestaje čim se instituirala socijalna dinamika saobrazno svojoj pravoj prirodi, to jest **potčinjavajući uvijek kretanje egzistenciji**«⁴³.

U ovoj svojoj — u odnosu na polazište — korjenitoj preobrazbi pozitivne filozofije kojom se dovršava »krug sociologije«, mijenja se i sama narav pozitivnog znanja. U svom napredovanju i do pozitivne cjeline svoje naravi pristiglo čovječanstvo sintetizira (»kondenzira«) u svojoj novoj metafizičkoj egzistenciji »direktno tri bitna karaktera pozitivizma, njegov subjektivni **pokretač**, njegovu objektivnu **dogmu** i njegov aktivni **cilj**«⁴⁴, što odgovara konačno postignutom identitetu čovjekove naravi, progressa, onog pozitivnog, društva i sociologije. Kako sada ovaj identitet, apsolut objedinjava u sebi svoj postanak i znanje svog postanka — što smo već vidjeli kao sebeznanje sociologije — onda on ima znanje ne samo sebe kao fenomena, svojih »vanjskih uvjeta«, svojih zakona, nego i sebe kao vlastitog uzroka, »pokretača«, svoje »**vlastite prirode**«⁴⁵, dakle, u odnosu na ishodište paradoksalno teološko-metafizičko znanje onoga pozitivnoga. Ono pozitivno dakle je u konačnoj instanciji identiteta teološkog, metafizičkog i pozitivnog, ili pozitivitet teološkog i metafizičkog, odnosno »neopozivo sjedinjavanje s **beskrajnim i vječnim bićem**« koje Comte naziva »Veliko Biće (Grand-Être)«⁴⁶, i koje nije drugo do vječno, apsolutno pozitivno biće: »cjelina bića prošlih, budućih i sadašnjih«⁴⁷, bog kao apsolutna zbilja (pozitivitet), znanje znanja i svrha sebe samog i čitavog zbivanja.

Zaključci

U Velikom Biću ima pozitivna filozofija, odnosno sociologija svoju konačnu čvrstu osnovu; ona je identitet svog vlastitog postajanja, svog znanja i svog oduvijek postavljenog cilja. Pitanje o porijeklu i iskonu razvoja duha odgovoreno je iz apsoluta: duh je oduvijek, dakle vječno, ono što je naposljetku postao; sva povijest njegova postajanja pozitivnim samo je vremenito razvijanje te, u odnosu na vječnost apsoluta, prividno razvijanje onoga što on vječno i nepromjenjivo jest, a što se otkriva tek na dovršenju njegova prividna postajanja. Sociologija nije dakle ni zanost statike društva, dakle društvenog reda, ni znanost dinamike društva, nekog samo društvenog progressa, ona je »vođena općim principom koji posvuda spaja istraživanje pokreta s istraživanjem egzistencije«⁴⁸. »Progres je razvitak reda«⁴⁹.

S obzirom na to da apsolut — a on se naziva: čovjekova narav, progres, ono pozitivno, društvo, sociologija — oduvijek jest, sva povijest njegova postojanja, vremenito napredovanje njegovo, bit će samo privid. I kao što su

⁴³ Isto.

⁴⁴ Isto, 300.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Isto, 305.

⁴⁸ Isto, 302.

⁴⁹ Isto, 303.

teološki i metafizički stadiji prividi pozitivnog, tako će apsolutni pozitivitet biti apsolutna zbilja teologije i metafizike. Tek u stadiju dovršenog pozitiviteta imaju teologija i metafizika svoju zapravo zbilju. Teološko postavljanje »natprirodnih sila« ili »božanske sile« kao »početnih i krajnjih uzroka svih posljedica«⁵⁰ ili metafizička »samo jedna obična modifikacija« teologije koja, idući za »apsolutnim saznanjima« i »apsolutnim pojmovima«, ono natprirodno zamjenjuje »istinskim entitetima (personificiranim apstrakcijama)«⁵¹, dolaze tek u pozitivnom stadiju do svog prava: ranije neostvariva apsolutna spoznaja postaje sada zbiljska. Razlog ranije prividnosti, tj. nepozitivnosti, teologije i metafizike jest u tome što za njih »stvarna znanja« nisu počivala »na posmatranim faktima«⁵² dakle, na primarnom pozitivitetu. »Ova osnovna maksima je očevidno neosporna ako se primijeni, kao što treba, na zrelo stanje naše inteligencije. Ali, ako se osvrnemo na formiranja naših saznanja, nije manje izvjesno da ljudski duh, u svom primitivnom stanju, nije mogao niti je morao tako misliti«⁵³. Apsolutna spoznaja, spoznaja uzroka, unutrašnje naravi bića, moguća je samo ako se kao predmet odredi ono pozitivno, »fakt«, ako ono pozitivno spoznaje sebe sama; teologija i metafizika uzaludno su nastojale oko apsolutne spoznaje jer nisu spoznavale ono apsolutno samo, društvo, pozitivitet, i tako nisu bile apsolutno sebeznanje tog apsolutnog pozitiviteta.

Ako smo prethodno morali konstatirati da »pozitivna filozofija« svodi filozofiju na znanost i zapostavlja ono filozofsko filozofije, sada smo prisiljeni ustvrditi da i ono filozofsko filozofije biva svedeno na pozitivnu znanost pozitivnog apsoluta i njegov »postanak«.

Iz razvijenog i do krajnjih konzekvencija dovedenog uvida u postanak sociologije izvodimo slijedeće zaključke:

a) Sociologija ima svoj univerzalni i svim ostalim znanostima nadmoćni značaj po tome što je ona znanost znanosti i njenog postajanja, odnosno Znanost sama; njen predmet nije društvo kao određeno i omeđeno biće ili regija bića nego društvo kao postanak i pozitivitet znanosti, odnosno kao apsolut.

b) Društvo kao ono pozitivno i apsolutno ima samo prividnu povijest (»dinamiku«) jer ono oduvijek i vječno jest ono što prema unaprijed određenom početku, dogmi i cilju postaje. Njegovo kretanje je samo prividno i privid njegove vječne, pozitivne egzistencije. Ovaj privid, povijest, ima isto tako svrhu da kroz kontinuirani progres u sebi obuhvati sve ono što samo po sebi nije društvo i nije društveno, npr. bića anorganske fizike i biologije. Prividna povijest društva koja obuhvaća sve ne-društveno ujedno je i određenje »ontologijskog« statusa svega ne-društvenog, ono je, prema svom smještaju u prividno, povijesno postajanje društva, i samo prividno.

c) Prividnost svega nedruštvenoga, međutim, samo je relativna utoliko što i ono, kao »fakt«, jest nekako pozitivno, tj. što je relativno pozitivno. U ovoj relativnoj pozitivnosti »fakta«, kao onog početnog, dana je mogućnost pozitivnog apsoluta, odnosno apsolutnog »fakta« i izbjegnuta je opasnost da

⁵⁰ Isto, 239 i 240.

⁵¹ Isto, 240.

⁵² Isto, 241.

⁵³ Isto.

se kao apsolut postavi bilo što »natprirodno« ili »apstraktno«, tj. da apsolut ne bude pozitivan. U tom smislu početak i cilj padaju u jedno.

d) Sociologija kao pozitivna znanost ujedno je i pozitivna teologija i pozitivna metafizika jer tek u njoj apsolut, uzaludno tražen u teološko-metafizičkim nepozitivnim »silama«, postaje pozitivan. Društvo kao apsolut pozitivne znanosti jest utoliko postanak i, kao sociologija, znanje postanka svega što jest, nova »ontologija« i nova kosmogonija.

e) Društvo koje je pozitivno postalo (usp. supra, b) jest apsolut i apsolutno društvo; ono s jedne strane tek sada, u postignuću vječnosti, zapravo pozitivno jest; njegova prošlost, ako se radi o nečem različitom od ovoga sada vječnoga, jest prividna razlika i zato se sva prošlost u svojoj razlici može »relativizirati«, tj. prosuditi kao prividno različita i ujedno bitno ista s vječnim društvom sada. U tom smislu je sva povijest ujedno ništavna i nepromjenjiva.

f) Sociologija je sebeznanje apsoluta, društva, u vlastitom postanku. Postanak društva je ujedno postanak »cjeline ljudske naravi«, te je utoliko sociologija sebeznanje »cjeline ljudske naravi« a čovjek tvorac sama sebe i to s unaprijed danim jedinstvom početka, dogme i cilja. Zato apsolutno i vječno društvo, kao apsolutni i vječni pozitivitet obuhvaća u sebi sva tri momenta svog postanka, »ljubav za princip, red za osnovu i progres za cilj«; pozitivizam, »sistemativizirajući cjelokupnu našu egzistenciju, ličnu i društvenu, pomoću trajne (sic!, Ž.) kombinacije osjećaja, razuma i aktivnosti«⁵⁴, inaugurira »definitivno« društvo koje je identitet svog postojanja, »principa«, svog sebeznanja, »dogme«, i svojeg pozitivnog, sadašnjeg, vječnog stanja, »cilja«. Iz toga proizlazi da je 1) čovjekova narav kao cjelina vječna i nepromjenjiva, 2) da je povijest njenog postanka prividna spram na kraju postanka pozitivnom i vječnom postale njene cjeline i 3) da je čovjek ono zapravo teološko-metafizičko-pozitivno biće, a društvo njegov apsolutni pozitivitet i događaj apsolutnog identiteta.

g) Iako je u okružju naziranja ljudske naravi kao vječne i nepromjenjive (v. supra, f) nemoguće govoriti o povijesno novoj zgodi čovjeka, jasno je da sociologija postavlja odista jednu novu zgodu prema kojoj čovjek jest društveno, »socijalno«, ili, preciznije, da bi se obuhvatio i moment sebeznanja i postignutog apsolutnog pozitiviteta, sociološko biće.

h) Sve što čovjek jest i može biti jest unutar društva kao identiteta. Budući da ništa izvan društva, osim kao prividno ne-društveno, ne može postojati, sve što uopće jest i što čovjek može susresti jest društvo, tj. on sam. Zato inauguraciju sociologije prati dokrajčenje teorije, naime svakog odnosa spram onog nad-društvenog, nad-ljudskog i nad-»prirodnog«. Čovjek sâm jest apsolut; stoga će i najviši i najbolji način njegova bivanja biti njegovo bavljenje samim sobom.

i) Kraj teorije i njene bitne izdvojenosti — što ne znači i njenu puku kontemplativnost — karakterizira sada na stupnju pozitivnog apsoluta, čija je narav identitet (v. supra f), identitet teorije i praktiko-poietike u liku društvenog, apsolutnog »inženjerstva«: »Najveći dio sadašnjih učenjaka stopit će

⁵⁴ Isto, 299.

se sa čistim inženjerima da bi oformio aktivnu korporaciju otvoreno predodređenu, bez ikakve spekulativne diverzije, da upravlja cjelokupnošću ljudske akcije na vanjski svijet, prema koncepcijama posebno prilagođenim toj svrsi. Ali najodličniji među njima postat će bez sumnje jezgra istinske filozofijske klase kojoj je danas direktno namijenjen zadatak da vodi intelektualnoj i moralnoj regeneraciji modernih društava, pod neprestanim impulsom zajedničke pozitivne doktrine⁵⁵.

j) Društvo kao direktni, »inženjerski« identitet znanja i moći te vlastite samoproizvodnje, zatvara se svemu neznanstvenom i utoliko neapsolutnom; sve parcijalno iščezava pred praktičnim samoozbiljenjem apsolutnog sebeznanja društva. Stoga će Comte s pravom otkloniti mogućnost »običnog« političkog djelovanja⁵⁶; obzirom da apsolutna i od svega ograničenog slobodna sociologija »praktičnoj politici pruža pravu teoriju progresa« na kojoj se zbivanje apsolutnog društva jedino i bazira, onda će praksa znanosti progresa biti i »bez ikakvog moralnog procjenjivanja«⁵⁷. Ovo nepolitičko i amoralno društvo identiteta znanja i činjenja bit će ujedno moguće i kao **totalitarno društvo**.

k) Težnja potonje sociologije da ono društveno objasni isključivo društvenim faktorima nije samo napor »formalizacije« sociologije koji sve nedruštveno, dakle teološko, metafizičko ili regionalno fizičko, želi isključiti iz sociologije i njenih istraživanja, nego počiva na Comteovu »pozitivnom filozofijom« postignutom uvidu u teološko-metafizičko-pozitivni apsolut, društvo; društvo je iz sebe sama istumačivo zato što je apsolutno, a sociologija, kao sebeznanje tog apsoluta, jest oduvijek već »formalna«, tj. apsolutna: njena metoda i njen predmet, podjednako u njegovoj statici kao i u dinamici, jesu u identitetu.

l) Iz apsolutnog značaja sociologije i društva proizići će neke važne posljedice za daljnji usud sociologije. Ponajprije će ona biti kritička utoliko što će ograničena zbilja društva i znanosti samim svojim daljnjim trajanjem dokazivati neapsolutnost društva i nepozitivnost i neuniverzalnost sociologije. Sociologija će biti stoga kritika svega što njenu pozitivnost i društvo kao apsolut — u totalitarnom liku — dovodi u pitanje. S druge strane će sociologija biti humanistička, tj. nastojat će oko ozbiljenja svog apsoluta, društva, kao pozitiviteta ljudske naravi. Kritički humanizam sociologije stoga je prvenstveno sredstvo postajanja sociologije apsolutnom znanosti i postajanja društva humanističkog ideala — totalitarizma.

⁵⁵ Isto, 288.

⁵⁶ Govoreći o utjecajima Saint-Simona, Comte navodi da je njegov učitelj »bio osjetio potrebu društvenog preporoda zasnovanog na mentalnoj osnovi« te kritički primjećuje: »Ta koincidencija postala je, što se mene tiče, baza kobnog utjecaja koji je za dulje vrijeme skrenuo značajan dio moje filozofske aktivnosti prema ispraznim pokušajima direktne akcije. . . (Isto, 281).

⁵⁷ Isto, 265.

THE ONTOLOGICAL STATUS OF SOCIOLOGY'S SUBJECT-MATTER

OZREN ŽUNEC

Faculty of Philosophy, Zagreb

The paper discusses the definition of the subject of sociology — society — in »primitive« sociology, that is, the work of Auguste Comte, its founder. The subject of sociology sooner appears to be a methodological construction of sociology itself rather than a being contemplated in its own particularity and specificity. In the conclusion an effort is made to observe the consequences of this first attitude of sociology towards society bearing upon the whole subsequent history of this science.

(na engleski prevela: Sanja **Vrhovec-Vučemilović**)